

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ТАЪРИХ, БОСТОНШИНОСӢ ВА
МАРДУМШИНОСИИ БА НОМИ АҲМАДИ ДОНИШ

Лоиҳа

КОНСЕПСИЯИ
ТАҲҚИҚИ
ТАЪРИХИ ХАЛҚИ
ТОҶИК

Душанбе,
«Ганҷи хирад»,
2021

**ББК-63.3(2тоҷик)+63.5(2тоҷик)+92Я2+71.4(2тоҷик)
К-67**

**Бо қарори Шӯрои олимони ИТБМ ба номи А.Дониш
аз 12 январи соли 2021 таҳти №1.1. ба чоп тавсия шудааст.**

**Муаллиф:
Ҳайдаршо Пирумшо**

**Муҳаррири масъул:
Насрулло Убайдулло,
д. и. т., профессор**

**Концепсияи таҳқиқи таърихи халқи тоҷик. –Душанбе:
«Ганҷи хирад», 34 сах.**

Концепсияи таҳқиқи таърихи халқи тоҷик кӯшиши аввалин буда, бо назардошти ҳадафҳои миллӣ дар заминаи дастоварди илми таърихшиносии ватанӣ ва ҷаҳонӣ тартиб ёфтааст. Мақсад аз мураттабсозии Концепсия муайян намудани методологияи таҳқиқи таърихи сокинони бумии Осиёи Марказӣ – тоҷикон ва нақши онҳо дар ташаккул ва рушди тамаддуни ҷаҳонӣ мебошад.

Истиклолияти комили давлатӣ имрӯз мантиқан зарурати ба роҳ мондани таҳқиқи ҳамачонибаи таърихи шашҳазорсолаи халқи тоҷикро аз нигоҳи нав, бидуни ҳамагуна ҷаҳорҷӯбаи идеологӣ ва чун ҷузъи таркибии таърихи умумибашарӣ тақозо менамояд. Албатта, Концепсия чун василаи фаҳмиши илмии раванди таърих барои ҳамаи зинаҳои он ягона набуда, вобаста ба дараҷаи дарки ба воқеияти замон мувофиқ, тағйирёбанда аст. Концепсияи мазкур низ бо назардошти ҳадафҳои миллӣ дар роҳи эъмори давлати дунявӣ ва ҳуқуқбунёд, рушд ва таҳкими худшиносии миллӣ тавассути таҳқиқ ва арҷгузорӣ ба таърих, анъанаву суннатҳои волои давлатдорӣ ва фарҳангсолорӣ халқи тоҷик таълиф шудааст.

© Ҳайдаршо Пирумшо. 2021

КОНСЕПСИЯ – ТАҶАССУМИ ҲАҚИҚАТНИГОРӢ ДАР ТАҲҚИҚИ ТАЪРИХИ МИЛЛАТ

I. ҶАНБАИ НАЗАРИЯВИИ КОНСЕПСИЯИ МИЛЛИИ ТАҲҚИҚИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК

Ҳадафи марказии Концепсия (аз лотинӣ – *conceptio* – ақоид, идрок, фаҳмиш) муайян намудани методология мавзунӣ таҳқиқи ҳақиқатнигоронаи тамоми паҳлуҳои таърихи сокинони азалии Осиёи Марказӣ - тоҷикон, ки дар тамаддуни минтақа ҳамеша нақши пешсафӣ доштаанд, махсуб меёбад.

Ба даст омадани истиқлолияти комил, мантиқан зарурати ба роҳ мондани тадқиқоти қатъию баҳснопазири таърихи халқи тоҷикро, ки дар тамаддуни умумибашарӣ беш аз 6 ҳазор сол маълумият дорад, чун омили муҳимтарини таърихогаҳӣ ва дар ин замина, тарбияи худшиносии миллӣ пеш овардааст.

Пӯшида нест, ки раванди таърихи ҷомеаи ҷаҳонӣ, дар доираи қонуниятҳои фароғири ба он хос пеш меравад. Аз рӯи фаҳмиши илмӣ мафҳуми «таърих» дар маҷмӯъ таърихи табиат ва ҷомеаи инсониро дар ҳамбастагӣ фаро мегирад. Аз ин рӯ, таърихи кишвару давлат ва халқҳои мухталиф, аз доираи он пурра берун буда наметавонанд ва ҷузъиёти он ҳисоб меёбанд.

Вале ин пайвандӣ дар якрангии таърихи ҷамаи халқҳои сайёра зоҳир шуда наметавонад. Дар таърихи ҳар халқу миллати пурра ташаккулёфта, хусусиятҳои хоси раванди қонуниятҳои умумӣ, дар сурат гирифтани заминаву сабаби ҳодисаҳо (детерменизм), ки дар он омилҳои моддӣ (материалӣ), муҳити ҷуғрофӣ, зуҳури равонӣ (психологӣ), демографӣ ва ғайра бетаъсир буда наметавонанд, ба назар

мерасад. Ҳамин тариқ таърихи инсоният аз такрорёбии беохирӣ даврагӣ иборат буда, зухуроти ҳаводис барои халқҳои манотиқи гуногун бо хусусиятҳои мухталиф сурат мегирад. Ба дарки илмии чунин зухурот, танҳо дар доираи концепсияи муайян метавон расид.

Концепсияи чун василаи фаҳмиши илмии раванди таърих барои ҳамаи зинаҳои он ягона набуда, вобаста ба дараҷаи дарки ба воқеияти замон мувофиқ, тағйирёбанда аст. Масалан, дар фаҳмиши пешравии даврагии Ҳеродот (солҳои 484-425 то милод) ва Фукидит (тахмин 460-400), такрори давраҳои беохир шумурда, концепсияи такроршавиро дар ин ҷода пешниҳод карда буданд. Концепсияи ҷаҳонбинии динии масеҳӣ, ки онро епископ Аврелий Августин (354-430) мураттаб намуда буд, бархилофи концепсияи такроршавии беохир, раванди таърихро аз Одам то зухури дуҷуми паёмбар Исо (охираш муайян нашудааст), ба 6 давра ҷудо кардааст. Бо ҳамин монанд концепсияи ду даврагии раванди таърих аз диди ислом - давраи Ҷоҳилия ва замони Исломи мақоми худро хифз намудааст.

Аз давраи Эҳё, ибтидои гирифта, концепсияи провиденсиалии (қазову қадар, насибаву тақдир), ки дар пояи илоҳиёт (теология) қарорёфта буд, торафт бештар суст шуда, бо раванди гузариш аз донишҳои таърихӣ ба илм дар таърихнигории ҷаҳони сармоядорӣ мутараққӣ, дар асри XVIII асосан аз байн рафт. Албатта, метавон дар ин замина аз концепсияи дарки замони Маорифпарварӣ, ки аз рӯи он пешравии мутассили таърихро одамони соҳибмаърифат таъмин менамоянд ва ғайра ёдовар шуд.

Дар асри XIX концепсияи нав дар заминаи материализми таърихӣ шакли гирифта рӯи қор омад, ки асосгузори он К. Маркс ҳисоб меёбад. Аз рӯи ин концепсия қувваи ҳаракатдиҳанда ва пешбарандаи таърих на хираду идрок ё рӯҳ, балки қувваҳои истеҳсолкунанда, ки сабаби барқарор намудани муносибатҳои муайяни истеҳсоли мегарданд, ҳисоб меёбад. Тибқи ин ақида, тамоми инсоният муттаси-

лан дар доираи қонуниятӣ умумии раванди таърих тамоми давраҳои онро аз сар мегузаронад. Вале чунин амал дар ҳама ҷо якхела ва дар як вақт нагузашта, вобаста ба баъзе омилҳо, аз ҷумла таъсиргузори табиат, барои баъзе кишвару халқҳо пешу қафо сураат мегирад.

Бояд қайд кард, ки ин концепсияи дар асоси материализми таърихӣ пешниҳодшуда низ аз тарафи дигар соҳибназарони соҳа чун калиди ниҳой барои дарки воқеияти таърихӣ эътироф нашуд ва ба ҷои он концепсияи тамаддунӣ-таърихро пешниҳод намудаанд. Ба андешаи донишмандон Н. Я. Данилевский (1822-1885), О.Шпенглер (1880-1936), А. Тойнби (1889-1975) ва дигарон таърихи инсоният маҷмӯи тамаддунҳои гуногун буда, ҳар кадоме аз онҳо хусусиятҳои худро дошта, мустақилу тақрорнашаванда аст. Онҳо дар маҷмӯъ падидаи на як замони муайян, балки ҳар кадоме дар давраҳои гуногун арзи ҳастӣ намуда, мисли ҷисми зинда, зинаҳои тавлиду рушд ва фаношавиро аз сар гузарондаанд. Л. Н. Гумилёв (1912-1992) бошад, концепсияи аз назари ӯ бештар боварибахш – пассионариро (биосфера чун қувваи таъсиррасон ва ҳаракатдиҳандаи ҷомеаи инсонӣ) пешниҳод намудааст.

Пайдоиши концепсияҳои хоси тадқиқоти таърихӣ, аз давраи ба дараҷаи дарки илмӣ расидани донишҳои таърихӣ (асри XVIII) ибтидо гирифта, дар асрҳои XIX-XX аз ҳар ҷиҳат мукамал гардидаанд.

Бояд қайд кард, ки концепсияҳо дар ҳама ҳолат аз таъсири воқеияти сиёсӣ ва идеологияи барои замон созгор берун буда наметавонанд. Аз ин рӯ, концепсияи барои тадқиқоти таърихи ҳамаи халқу давлатҳо ягонро таҳия ва қабул намудан аз имкон берун аст.

Кӯшиши давлатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ ва сиёсӣ пешсафи аврупоӣ, ки хусусиятҳои этникӣ, анъаноти динӣ, фарҳангӣ ва дигар нишондиҳандаҳои ба халқияту миллатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ ва сиёсӣ нисбатан қафомондари ба инобат нагирифта, зӯран концепсияи дар асоси

арзишҳои таърихӣ ба худ хосро ба онҳо бор карданӣ мешаванд, қомилан қобили қабул буда наметавонад.

Муҳаққиқ дар ҳама ҳолат бояд ҳаводиси гузаштаи дуру наздики ҳар халқро дар доираи амали қонуниятҳои умумии раванди таърих дар маърази таҳлил гузошта, дар ин замина хусусиятҳои хоси онро муайян намояд. Ин махсусан дар замони ҷаҳонишавии босуръати имрӯза, ки барои омӯзиши илмии гузаштаи ба ҳар миллат хос бетаъсир буда наметавонад, дар ҳадди умдатарин масъалаи таърихнигории муосир қарор гирифтааст.

Пӯшида нест, ки таърихэҷодкунӣ дар баъзе давлатҳо ба дараҷаи «таҷовузи таърихӣ» низ расидааст. Чунин муаррихон бо ҳар васила аз мавқеи таърихӣ ҷуғрофӣ ва саҳми тамаддунофари халқҳои бумӣ ба тамоми сарфи назар карда, решаҳои этникӣ ва ташаккули давлатдорӣ худро на дар ҳудуди қабилӣ ташаккули иттиҳодияҳои қабилавӣ барояшон хос, балки дар паҳноии зисту ташаккули халқиятҳои азалии суқунати муқимӣ дошта нишон доданӣ мешаванд. Ин зухуроти номатлуб нисбат ба халқу миллатҳои воқеан тамаддунофар бешубҳа зарурати дар асоси сарчашмаҳои бостоншиносӣ ва ҳаттӣ ҳафзи ҳақиқати таърихро пеш меорад.

Дар ҳолати суръат гирифтани муносибати ғаразмандона нисбат ба таърихи тоҷикон зарурати дар асоси маъхазҳои боэътимод тақвият бахшидани ҳулосаи муҳаққиқони шинохта доир ба нақши барҷастаи ин халқӣ бумии Осиёи Марказӣ дар тамаддуни минтақавӣ ҷаҳонӣ ҳар чӣ бештар эҳсос мегардад. Чунин масъулият бояд дар пояи қавии консепсияи мавзуну воқеъбинонаи таҳқиқоти таърихӣ қарор дошта бошад.

Бояд қайд кард, ки мӯҳтавои мантиқии чунин Консепсия ба таври умумӣ дар асарҳои таърихӣ Асосгузори сулҳу ваҳдат - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон возеҳан тарҳрезӣ шудааст. Сарвари давлат ба гузаштаи дуру наздики халқӣ

тамаддунофари тоҷик назари воқеъбинонаи илмӣ доштани аз он сабақ бардоштанро ба такрор таъкид намуда, онро чун омили ҳалқунанда дар тарбияи таърихогаҳӣ ва дар ин замина худшиносии миллӣ ҳисоб мекунанд.

«Ашхоси аз решаи насаби хеш канда, - таъкид менамоянд Президенти кишвар, - одатан аз хотираи таърихӣ, гузаштаи пурифтихор ва мероси фарҳангии миллати худ бенасиб монда, чун махлуқи худпараст, бемасъулият ва бегонапарвар ба камол мерасанд ва гирифтори тафаккури гуломона мегарданд»¹. Дар баробари ин бо ишора ба рисолати дарки воқеан илмии таърих афзудаанд: «Омӯхтани таърих танҳо ба хотири донишони гузашта нест, балки он дурнамоест, ки роҳи ояндаи миллат ва пешомадҳои давлатдориро равшан намуда, барои ҳудодоҳии миллӣ, ваҳдати ягонагӣ ва рушди тафаккури таърихӣ наслҳои оянда хизмат мекунад»².

Президенти ҷумҳурӣ бо таассуф ба «зиёдаравӣ ва гузаштан аз ҳадди инсоф»-и баъзе аз муаллифони кишварҳои ҳамсоя дар омӯзиши таърих ишора карда, қабул надоштани чунин тарзи таърихофариро ба тариқи зайл ифода намудаанд: «Мо ҳаргиз даъвои миллатгарой, шовинизми миллӣ ё бузургдавлатӣ надорем, ба арзишҳои миллӣ, мероси таърихӣ ва дастовардҳои фарҳангии бародарони ҳамзабон ва ҳамсояҳои дуру наздики худ аз рӯи тамаъ ё ғарази ноҷо баҳо намедиҳем. Бигузор ҳақ ба ҳақдор бирасад ва адолати таърихӣ миёни мо довар бошад»³.

Чунин принсипи беғаразонаю воқеъбинона, ки ҳанӯз дар таърихнигории давраи шӯравӣ сурат гирифтаву дар замони истиқлолияти комил аз тарафи Сарвари давлат тақвият ёфтааст, ҷанбаи назариявии консепсияи миллии

¹Раҳмон Эмомалӣ. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён. – Лондон, 1999. – С. 5.

² Ҳамон ҷо.

³ Ҳамон ҷо. –С. 7.

таҳқиқи таърихи халқи тоҷикро дар замони муосир ташкил медиҳад.

Аз ин рӯ нуқтаи марказӣ дар концепсияи таҳқиқи таърихи халқи тоҷик риояи бечуну чарои принципи ҳақиқатнигории таърихӣ ҳисоб меёбад. Бурди илмии мо дар ин чода дар он аст, ки рисолати тамаддунофарии сокинони азалии минтақаи Осиёи Марказӣ – тоҷикон дар таърихнигории сатҳи башарӣ қомилан тасдиқ гардидааст. Вазифаи насли нав ва ояндаи муаррихону дигар равияҳои илмии ҷомеашиносии ватанӣ аз он иборат аст, ки дар ҳамин пойдевори қавии таҳқиқоти таърихӣ пешгузаштагонамон ва шарқшиносони сатҳи байналмилалӣ, бо истифода аз далелҳои раднопазири дар бозёфтҳои бостоншиносӣ ва сарчашмаҳои хаттии дастрас шуда, таърихи ташаккули халқ ва анъаноти давлатсозиву давлатдорӣ ба миллати тоҷик хосро аз ҷиҳати илмӣ бештару қавитар тақвият бахшанд.

Бо назардошти чунин зарурат, тарҳрезии амиқи концепсияи таҳқиқи таърихи халқи тоҷик, аз умдатарин масоили марказии таърихнигории миллии замони муосир ҳисоб ёфта, онро дар заминаи талаботи методологияи илмии ба давлати соҳибистиқлол хос ба роҳ мондан, ҳар чи бештар эҳсос мегардад.

Маҳз таҳлили воқеан илмии таърихи халқи тоҷик хотираи таърихӣ мардум, ҳосатан насли ҷавонро бедор ва худшиносии миллии онро, ки омили муҳимтарини ниғаҳдошти фазои муътадили сиёсӣ аст, метавонад рушди бонизоми иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеаро таъмин намояд.

II. ДАВРАБАНДИ ДАР КОНСЕПСИЯИ ТАҲҚИҚИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОЧИК

Яке аз масъалаҳои марказии тархрезии консепсияи таҳқиқи таърихи ҳар давлату миллат ба таври илмӣ муайян намудани зинаҳои таърихӣ ё даврабандии амиқи гузаштаи он ҳисоб меёбад. Ин амал сахлу осон набуда, дар доираи дарки амиқи қонуниятҳои таърихи умумибашарӣ бояд ҳалли худро ёбад. Аз ин рӯ, консепсияи таҳқиқи таърихи халқи тоҷик низ дар ҳамбастагӣ бо қонуниятҳои раванди таърихи ҷаҳонӣ тархрезӣ шуда, дар айни замон падидаҳои ба худ хоси зинаҳои таърихӣ он, ки тақвиятбахши яқдигар буда, раванди онро таъмин намудаанд, бояд дар маркази диққат қарор ёбанд. Бо ибораи дигар, таърихи халқи тоҷик ҷузъи таркибии таърихи ҷаҳонӣ буда, хусусиятҳои хоси худро дорост. Маҳз кӯшиши дарёфти чунин хусусиятҳо дар ин ё он зинаи таърихӣ маҳаки марказии таърихнигорӣ миллиро ташкил медиҳад.

Вале боз чунин ҳақиқатро бояд дар назар дошт, ки дарки таъсири қонуниятҳои раванди таърихи тӯлонии инсоният ҳаргиз маънои дарёфти ҳалли пурраи даврабандии таърихи миллиро надорад. Мавҷудияти чунин ҳақиқатро силсилаи даврабандиҳои дар тӯли таърихи умумибашарӣ арзи ҳастӣ намуда, бараъло нишон медиҳад.

Кӯшиши муайян намудани ин раванд дар даврабандиҳои то ба зинаи илм расидани донишҳои таърихӣ (асри XVIII) возеҳан ба назар мерасад. Гарчи ин гузариш дар марказ қонуниятҳои умумии рушди ҷомеаро гузошта бошад ҳам, вале то кунун омилҳо ё нишондиҳандаҳои воқеан муайянкунандаи даврабандии таърихӣ ҳалли пурраи илмӣ худро наёфтаанд. Бештар ба мазҳари даврабандӣ омилҳои гуногун, аз ҷумла, тарзи хоҷагидорӣ, олооти меҳнат, хусусияти низоми ҷомеа, нишонаҳои диниву мазҳабӣ ба асос гирифта мешаванд. Доир ба ин масъала дар байни

муаррихону чомашиносон вобаста ба гуногунандешии идеологию методологӣ ихтилофи назар чой дорад. Аз ин рӯ, то имрӯз доир ба даврабандии таърихи инсоният хулосаи катъии илмӣ мавҷуд набуда, хамагуна пешниҳодоти олимони соҳа нисбист.

Ханӯз дар асри VIII-VII пеш аз милод донишманди Юнони Қадим Гесиод таърихи инсониятро ба 5 давра тақсим карда буд: илоҳӣ, тиллоӣ (зарин), симин (нукрагин), мисин ва оҳанин. Мутафаккири дигари Юнони қадим Пифагор (асри VI пеш аз милод) дар фаҳмиши таърих назарияи даврагиро пешниҳод намудааст, ки тибқи он ин раванд дар доираи зинаҳои тавлид, ташаккул ва сукут сураат мегирад.

Маълум аст, ки бо пайдоиши дин ва ташаккули тафаккури динӣ, даврабандии таърихӣ то асри XVI пурра дар тобеъияти ин ҷаҳонбинӣ чой дошт. Масалан, чи тавре дар боло ишора рафт, даврабандии мусулмонӣ ду зина – ҷоҳилия ва давраи исломӣ, даврабандии масеҳӣ – ба Аҳди қадим ва Аҳди ҷадид ҷудо карда шудааст. Раванди ҳаводиси таърихӣ бошад, ба қазову қадар ва тақдиру насиба вобаста карда мешуд. Таърихнигорон ва солноманависони гузаштаи форсу тоҷик низ асосан даврабандии сулолаӣ ва ё диниро мавриди истифода қарор додаанд.

Ба даврабандии таърихии нисбатан илмӣ, сиёсатшинос, донишманди соҳаи ҳуқуқ ва ходими давлатии Фаронса Жан Боден (1530-1596) асос гузоштааст. Ӯ ба дастовардҳои илмии замони эҳё така карда, аввалин шуда зинаҳои таърихии инсониятро ба давраҳои қадим, асри миёна ва нав тақсим намудааст, ки то имрӯз маъмулан заминаи илмии худро нигоҳ медорад.

Вале пойдории тафаккури динӣ ва дар ҷаҳорҷӯбаи тақдиру насиба ва сарнавишт (провиденсиализм) маҳдуд будани донишҳои таърихӣ, ба фаҳмиши воқеан илмии қонуниятҳои раванди таърих имкон намедод.

Аз асри XVIII вобаста ба ташаккули илмии таърих зарурати даврабандиҳои мулоҳизакорона ва тақия бар маъхазу далелҳои воқеӣ дошта, ба миён омад. Ба таври дигар даврабандии таърихи инсоният аз асри XVIII баробари ба илм гузаштани донишҳои таърихӣ қанбаи нисбатан воқеъбинона пайдо кард. Вале ин ҳанӯз дарки пурраи илмӣ ва анҷоми ҳалли масъаларо нашошт.

Дар тӯли ин аср назарияҳои зиёду мухталифи даврабандии таърих пешниҳод гардиданд, ки дар байни онҳо назари иқтисодшиносии маъруфи англис Адам Смит (1723-1790), файласуфу марифпарварони франсавӣ Анн Робер Тюрго (1727-1781), Жан Антуан Кондорсе (1743-1794) ва дигарон, гарчӣ ҳанӯз пояи қавии илмӣ нашошта бошанд ҳам, дар доираи ҷаҳонбинии таърихӣ замони худ хеле ҷолиб буданд. Бо мурури ташаккулёбии тафаккури илмӣ таърих, мувоҳисаҳо атрофи даврабандии он ва ихтилофи назар боз бештар суръат гирифт.

Мутобиқи пешниҳоди муаррих, бостоншинос ва мардумшиносии амрикоӣ Генри Люис Морган (1818-1881) таърихи инсоният аз се давраи асосӣ – ваҳшоният, барбарият ва тамаддун иборат мебошад. Бруно Гилдебранди олмонӣ (1812-1878) даврабандии таърихро аз рӯи тарзи муносибатҳои хоҷагидорӣи натуралӣ, пулӣ ва қарзӣ пешниҳод намудааст. Олими рус Л. И. Мечников (1838-1888) вобаста ба кашф ва истифодаи роҳҳои тичоратӣи обӣ даврабандии таърихро зинаҳои дарёӣ (наҳрӣ, тамаддуни қадим), баҳримиёназаминӣ (асри миёна), уқёнусӣ (давраи нав ва навтарин) ҷудо кардааст. Албатта метавон ақидаи боз ҷанде дигар олимони соҳаҳои мухталифи илмиро пеш овард, ки ҳар кадоме вобаста ба равияҳои илмӣи хеш андешаронӣ намудаанд.

Аз даврабандиҳои зиёди пешниҳодшуда дар асри XIX бештар назарияҳои Г. Гегел (1770-1831), К. Маркс (1818-1883) ва Ф. Энгелс (1820-1895) ҷолиби диққат мебошанд.

Файласуфу чомеашиноси олмонӣ Г. Гегел фаҳмиши дараҷаи шуурнокӣ ё тафаккури халқро пеш оварда, кӯшиш кардааст, ки ба таҳлили мушаххаси шаклҳои ҷамъиятӣ ва рушди эволюсионии (муназзам, бечаҳиш) онро дарёбад. Вобаста ба рушди тафаккури озодихоҳии чомеа, ӯ зинаҳои раванди таърихро ин тавр муайян кардааст: а) давраи шарқӣ; б) давраи атика; в) давраи германӣ.

Ба ақидаи ӯ эътирофи конститутсияи мутлақияти (монархия) пруссиягӣ давраи авҷи баланди тафаккури озодӣ ва интиҳои зинаи таърихӣ ҳисоб меёбад. Ҳамзамони Гегел, файласуфи фаронсавӣ, тарғибгари ислоҳоти иҷтимоӣ Анри Сен-Симон 1760-1825 бошад, се зинаи рушди ҷамъият: а) теологӣ; б) метафизикӣ; в) позитивиро пешниҳод намудааст.

Карл Маркс ба тақсимбандии форматсионӣ асос гузошта, фаҳмиши «форматсия»-ро бо чанд мафҳум, аз ҷумла, «форматсияи ҷамъиятии иқтисодӣ», «форматсияи иқтисодӣ», «форматсияи ҷамъиятӣ» мавриди истифода қарор додааст. Ӯ дар асарҳои мафҳумҳои «давраи қадим», асрҳои миёна», «давраи нав» ва «демократия оянда» ё «чомеаи тосинфӣ», «чомеаи синфӣ» ва «чомеаи бесинфӣ (коммунизм)»-ро батақдор овардааст. Аз рӯи ақидаи К. Маркс, таърихи ҷамъият худ таърихи инкишофи истехсолот, таърихи тарзҳои истехсолот ҳисоб меёбад. Маҳз тарзҳои истехсолот, инкишофи онҳо вобаста ба афзоиши қувваҳои истехсолкунанда, сабаби ҷои яқдигарро иваз кардани давраҳои таърихӣ мегардад. Назарияи даврабандии форматсионии К. Марксро В. И Ленин тақвият бахшид, ки он дар таърихнигории замони шӯравӣ чун асос қабул гардид. Вобаста ба тарзи муносибатҳои истехсолӣ, даврабандии панҷзинагӣ ё форматсионии чомеаи ибтидоӣ, ғуломдорӣ, феодалӣ, капиталистӣ ва сотсиалистӣ қабул гардида буд. Вале гуногунназарӣ дар фаҳмиши даврабандии таърихӣ аз тарафи олимони Аврупои Ғарбӣ ҳамоно идома дошт.

Дар замони муосир низ мубоҳиса ва пешниҳоди андешаҳо оид ба даврабандии таърихи умумичаҳонӣ идома дорад. Бархе аз муаррихон бар он назаранд, ки таърихи инсоният бояд ба давраҳои анъанавӣ (табиӣ), индустриалӣ (саноатӣ), иттилоотӣ (постиндустриалӣ) тақсимбандӣ шавад. Ҳамчунин кам нестанд ҷонибдороне ки вобаста ба ивазшавии муносибатҳои истеҳсолӣ, таърихи умумиро ба давраҳои шикорчигӣ-чамъоварӣ, кишоварзӣ (аграрӣ-косибӣ), саноатӣ (индустриалӣ) ва илмӣ-иттилоотӣ ҷудо мекунанд.

Ҳамин тариқ, таҳлили пайдоиш ва раванди даврабандии таърихӣ шаҳодат медиҳанд, ки атрофи ин масъала ҳамфикрӣ вучуд надорад, аз ин рӯ, на ҳама нуқти назари пешниҳодшуда мавриди эътирофи умум ва тӯлонӣ қарор гирифтааст. Дар муқоиса то пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ даврабандии форматсионӣ бештар мавриди эътирофи мутахассисони соҳа гардида буд.

Имрӯз олимон аксаран бар он назаранд, ки бояд бештар ба даврабандии нисбатан одии таърихӣ берун аз сиёсату идеологияи ба он созгор - қадимтарин, қадим, асрҳои миёна, нав ва навтарин тақия қардан лозим аст. Вале ин ҳам барои тамоми муаррихон ҷавоби ягона ва қонёкунанда дода наметавонад.

Аз ин рӯ, даврабандии барои таърихи халқи тоҷик ягона, бебаҳс ва қобили эътирофи умумро пешниҳод намудан ниҳоят мушқил аст. Вале ин моро аз масъулияти пешниҳоди ба талаботи замон ҷавобгӯи ин масъала озод қарда наметавонад. Дар ин замина, аз даврабандии ба талаботи таърихнигории замони шӯравӣ созгор ёдовар шуда, зарурати аз тарафи муаррихони ниҳоят саршинос дар ҳамин ҷаҳорҷӯба ҷӣ тавр ҷой додани таърихи халқи тоҷикро бори дигар таҷлили назар қардан пеш меояд.

Бо назардошти ҳанӯз то миёнаҳои солҳои 50-уми асри гузашта мавҷуд будани гуногунақидагӣ дар таҳқиқи масъалаҳои ҳалталаби таърихи Осиёи Миёна ва Қазоқистон дар

таърихнигории шӯравӣ, бо ташаббуси Академияи илмҳои ИҶШС дар якҷоягӣ бо академияҳои илмҳои ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон дар Тошканд, аз 6 феврал то 30 январи соли 1954 Сессияи муштаракӣ илмӣ баргузор гардид. Дар ин ҷаласаи ниҳоят бонуфуз, ки дар он олимони шинохтаи Москва, Ленинград (феълан Санкт-Петербург), ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ ва Қазоқистон, Озарбойҷон, Тотористон, Доғистон, ходимони сиёсӣю давлатӣ, нависандагон, рӯзноманигорон ширкату муҳокимаронӣ намуданд, панҷ масъала мавриди баррасӣ қарор гирифт. Аз ҷумла, яке аз он масъалаҳо (панҷум) «Доир ба даврабандии таърихи тошӯравии халқҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон» буд.

Қобили зикр аст, ки масъалаи даврабандии таърихии ин минтақа қаблан солҳои 1933, 1936, 1948 ва 1952 дар марказҳои муҳими илмӣ, аз ҷумла, Институти таърих ва Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ мавриди муҳокима қарор гирифта бошад ҳам, вале то охир ҳалли худро наёфта буд.

Дар Сессия доир ба даврабандии таърихи халқҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон маърузаи узви вобастаи Академияи илмҳои Тоҷикистон И. С. Брагинский, гузоришҳои мутахассисони соҳа аз ҷумҳуриҳои дигар Р. Н. Набиев, А. К. Кибиров, Г. Ф. Дахшлейгер, А. А. Росляковро шунида шуд. Дар атрофи ин маърузаю гузоришҳо музокироти ниҳоят ҷиддии интиқодӣ сурат гирифт, ки дар он донишмандони соҳа М. Е. Массон, Б. А. Литвинский, А. И. Эшонов, М. М. Дяконов, А. М. Беленитский, Е. М. Жуков, А. Н. Бернштам, Я. Ф. Ғуломов, Н. А. Кисляков, Г. А. Пугаченкова, О. Д. Чехович, Е. А. Давидович, С. П. Толстов ва дигарон баромад карда, ақидаҳои аз диди онҳо асоси эътимодбахши илмӣ доштаре пешниҳод карданд. Маводи ин Сессияи илмӣ бо унвони «Материалҳои сессияи илмӣ, бахшида ба таърихи давраи тооктябри Осиёи Миёна ва Қазоқистон» (Тошканд, 1955) ба ҷоп расидааст.

Аз муҳокимарониҳои ба даврабандии халқҳои кӯчи минтақа, ки доир ба он гуногунакидагии чиддӣ ҷой дошт, сарфи назар карда, вобаста ба мӯҳтавои масъалагузори имрӯза бештар ба таҳлили диди онҳо доир ба даврабандии таърихи халқи тоҷик рӯ меорем. Дар ин хусус қаблан бояд ба он диққат дод, ки И. С. Брагинский дар таҳлили илмии масъала таърихи аҳолии муқимӣ, яъне тоҷиконро дар марказ гузоштааст. Ӯ дар оғози суханронӣ маҳз ба ҳамин ишора карда мегӯяд: «...дар маърӯза лозим меояд, ки бояд бештар ба маводи мутааллиқ ба халқҳои муқимӣ таърихӣ кард». Бо назардошти маҳдудияти гузориши масъала мо танҳо ба хулосаи муқоисавии И.С.Брагинский, ки дар шакли ҷадвали алоҳида ба маърӯза замима шудааст, истинод менамоем.

Ба андешаи И. С. Брагинский давраи ҷомеаи ибтидоӣ барои ҳамаи халқҳои минтақаи Осиёи Миёна ва Қазоқистон як хел сурат гирифтааст, вале дар марҳалаҳои дигар, аз ҷумла зинаҳои ғуломдорӣ ва феодалӣ ин фарқият пурра эҳсос мешавад. И.С.Брагинский дар таърихи халқи тоҷик чунин давраҳои таърихиро ҷудо намудааст:

1.Общинаи ибтидоӣ, ки барои ҳамаи халқҳои минтақа як хел ҷараён гирифтааст;

2.Қабилаҳои шарқӣ-эронӣ дар давраи инқирози ҷомеаи ибтидоӣ (ибтидои ҳазорсолаи якуми то солшумории мо);

3.Давраи тараққиёти муносибатҳои ғуломдорӣ (асрҳои VII то милод – III милодӣ);

4.Давраи ҷоннокшавии муносибатҳои феодалӣ (асрҳои IV – VIII);

5.Давраи рушд ва мустаҳкам гардидани сохти феодалӣ (асрҳои IX – XV);

6.Давраи таназзули феодализм (асрҳои XVI – XIX);

7.Ба Руссия ҳамроҳ намудани Осиёи Миёна (миёнаи солҳои 60-уми асри XIX – инқилоби буржуазии Руссия соли 1917 (инро чун давраи нав ном мебаранд).

Албатта даврабандии пешниҳод намудаи И. С. Брагинский дар пояи фаҳмиши марксистӣ ва назарияи форматсионии таърих бунёд ёфтааст ва табиист, ки баъди инкилоби Октябр -давраи сотсиализм, маъмулан давраи навтарин ҳисоб меёбад.

Аз байн рафтани Ӯттиҳоди Шӯравӣ боиси суҷт шудани мақоми методологияи марксистӣ-ленинӣ ва ҳамзамон авҷ гирифтани назарияҳои гуногуни муҳолифи он гардид. Ӳанӯз дар асри ХХ баъзе аз олимони аврупоӣ раванди зинаҳои таърихиро такрори давра ба давраи тамаддуни кишварҳо медонистанд ва яке аз маъруфтارين ҷонибдорони ин назария олими англис А.Тойнби (1889-1975) буд. Ӯ таърихи инсониятро ба тамаддунҳо, ки новобаста аз ҳамдигар инкишоф ёфтаанд, тақсим мекунад, ки ҳар яке аз онҳо се зинаи шабеҳи ҳамдигар: тавлид, рушд ва заволро сипарӣ мекунад.

Ҷонибдорони назарияи тамаддунӣ доир ба қонуниятҳои умумии раванди таърихӣ бар ин ақидаанд, ки умумиятҳои сиёсӣ, маънавӣ, маишӣ, фарҳангӣ, шуури ҷамъиятӣ ва дигар унсурҳои шабеҳи ҳамдигари инкишоф, метавонанд тамаддунҳоро ба ҳам биёваранд. Дар ин замина се навъи тамаддуно муайян мекунад:

а) тамаддуни ибтидоӣ, бидуни фаҳмиши ғоявии рушд, яъне берун аз замони таърихӣ;

б) тамаддуни Шарқ, ки дорои хусусияти даврагии рушд, омезиши гузаштаву имрӯза ва арҷгузорӣ ба анъанаҳои динӣ мебошад;

в) тамаддуни аврупоӣ (мутараққӣ ё техникаӣ), ки ба ақидаи ҷонибдоронаш асоси онро ғояи рушди бемайлони ташкил медиҳад.

Дар замони муосир низ мувоҳиса ва пешниҳоди нуқоти назар оид ба даврабандии таърихи инсоният идома дорад. Бархе аз муаррихон бар он ақидаанд, ки таърихи инсоният ба давраҳои анъанавӣ (табӣӣ), индустриалӣ (санотӣ), итилоотӣ (постиндустриалӣ) тақсимбандӣ мешавад.

Ҳамчунин кам нестанд ҷонибдороне, ки вобаста ба ивазшавии принципҳои асосии усули истеҳсоли неъматҳои моддӣ, таърихи башарро ба 4 давра:

- а) шикорчигӣ- чамъоварӣ;
- б) кишоварзӣ (аграрӣ)- косибӣ;
- г) саноатӣ (индустриалӣ);
- в) илмӣ-итилоотӣ чудо мекунанд.

Ҳамин тариқ таҳлили пайдоиш ва истифодаи назарияҳои даврабандии таърихӣ шаҳодат медиҳад, ки атрофи масъалаи мазкур гуногунақидагии зиёд мавҷуд аст ва на ҳама нуқтаи назари пешниҳодшуда мавриди эътирофи умум ва тӯлонӣ қарор гирифтааст. Дар ин ҷода нисбат ба дигар ақидаҳои пешниҳодшуда, даврабандии форматсионӣ ва тамаддунӣ бештар ҷонибдор пайдо кардаанд.

Имрӯз олимони шинохтаи соҳа бар он назаранд, ки **бояд бештар ба чунин тарзи даврабандии нисбатан одии таърихӣ такя карда шавад: қадимтарин, қадим, асрҳои миёна, нав ва навтарин**. Ба назари мо низ чунин тарзи даврабандӣ дар таърихнигории кунунӣ бештар мавриди эътироф қабул шудаду дар фазои илмии пасошӯравӣ низ мавриди истифода қарор гирифтааст. Таърихшиносони ҷумҳуриҳои Федератсияи Руссия, Қазоқистон, Беларус, Арманистон дар заминаи ҳамин даврабандӣ, таърихи халқу кишварҳои худро банду баст кардаанд. Вале эътирофи чунин пешниҳод гарчанде диди таърихро аз таъсири сиёсӣ ва идеологӣ то андозае ҳифз намояд ҳам, вале ҳанӯз ҳалли пурра ва боэътимоди масъаларо роҳандозӣ карда наметавонад. Аз ин ҷост, ки гуногунназарӣ боқӣ хоҳад монд.

Диди муқоисавии ақидаҳои даврабандии то кунун дар таърихнигории умумибашарӣ ҷой дошта, ба ҳулосае меорад, ки таърихи халқи тоҷик чун ҷузъи таркибии таърихи умумибашарӣ бояд бо назардошти ин ҳамбастагӣ тақсимбандӣ гардад. Дар баробари ин, набояд хусусиятҳои ба худ хоси онро нодида гирифт. Таҳлили амиқи воқеияти ба зинаҳои таърихии халқи тоҷик хос ҳулосаеро пеш меорад,

ки таъқиқи илмии ин таърихи халқи тамаддунофарӣ тоҷик дар доираи чунин даврабандӣ бояд сурат гирад:

1. Давраи қадимтарин - Аҷдодони тоҷикон дар замонҳои қадимтарин (ибтидоӣ пайдоиши ҷомеаи инсонӣ – ҳазорсолаи VI пеш аз милод)

2. Давраи қадим - Ташаккули давлатдорӣ ва тамаддуни ориёӣ (ҳазорсолаи VI то милод – охири асри II милодӣ).

3. Асрҳои миёна - Ташаккули халқи тоҷик ва давлатдорӣ он. Муборизаи озодихона ва ҳифзи рисолати тамаддунофарии аҷдодӣ (асри III милодӣ - то миёнаи асри XIX).

4. Давраи нав - Тоҷикон дар замони тобеъияти мустамликавӣ (нимаи дуҷуми асри XIX-ибтидоӣ асри XX).

5. Давраи навтарин - Оғози эҳёи давлатдорӣ миллии тоҷикон (солҳои 1917 - 1991).

6. Давраи муосир – Истиқлолияти комил ва эҳёи давлатдорӣ миллий (соли 1991- то имрӯз).

Бо назардошти хусусиятҳои хос ва раванди ташаккули халқи тоҷик, тамаддун ва давлатдорӣ он ҳар як давраи таърихӣ ба марҳалаҳои зерин тақсимбандӣ мешаванд:

I. ДАВРАИ ҚАДИМТАРИН - АҶДОДОНИ ТОҶИКОН ДАР ЗАМОНҲОИ ҚАДИМТАРИН (ибтидоӣ пайдоиши ҷомеаи инсонӣ - ҳазорсолаи VI то милод):

1. Осиёи Марказӣ - яке аз минтақаҳои пайдоиши одам ва ҷомеаи инсонӣ. Осори асри қадими санг (палеолит) дар Осиёи Марказӣ ва ҳудуди Тоҷикистони имрӯза.

2. Аҷдодони тоҷикон дар давраи асри миёнаи санг. Осори давраи асри миёнаи санг (мезолит) дар Осиёи Марказӣ ва Тоҷикистони имрӯза (ҳазорсолаи 10-6 то милод).

II. ДАВРАИ ҚАДИМ- ТАШАККУЛИ ДАВЛАТДОРӢ ВА ТАМАДДУНИ ОРИӢИ (ҳазорсолаи VI то милод-охири асри II милодӣ):

1. Аҷдодони тоҷикон дар замони инқилоби неолитӣ. Маданияти Ҳисор (ҳазорсолаи VI -IV то милод).

2. Ачдодони тоҷикон дар сарғахи тамаддуни кишоварзиву ҳунармандӣ ва шаҳрсозии Осиёи Марказӣ. Саразми бостонӣ ва осори аҳди биринҷӣ.

3. Ташаккули давлатдорӣ ва тамаддуни ориёӣ (ҳазорсолаи V то милод – асри II милодӣ).

III. АСРҲОИ МИЁНА - ТАШАККУЛИ ХАЛҚИ ТОҶИК ВА ДАВЛАТДОРИИ ОН. МУБОРИЗАИ ОЗОДИХОҲОНА ВА ҲИФЗИ РИСОЛАТИ ТАМАДДУНОФАРИИ АЧДОДӢ

(асри III милодӣ - миёнаи асри XIX):

1. Оғози раванди ташаккули халқи тоҷик ва давлатдории он (асрҳои III-VII).

2. Муборизаи озодихоҳии халқи тоҷик дар роҳи истиқлолият ва эҳёи фарҳанги миллӣ (асрҳои VII-VIII).

3. Анҷоми ташаккули халқи тоҷик. Давлати Сомониён (819-1005) - падидаи беназири таърихи тоҷикон (асрҳои IX-X).

4. Тоҷикон дар роҳи муборизаи озодихоҳона ва ҳифзи анъанаҳои тамаддунофарӣ ачдодӣ (асри XI-XV);

5. Идомаи рисолати таърихӣ-тамаддунофарии халқи тоҷик дар давраи ғоҷабори асрҳои XVI-миёнаи XIX.

IV. ДАВРАИ НАВ - ТОҶИКОН ДАР ЗАМОНИ ТОбеияти МУСТАМЛИКАВӢ (нимаи дуҷуми асри XIX – соли 1917).

V. ДАВРАИ НАВТАРИН - ОҒОЗИ ЭҲӢИ ДАВЛАТДОРИИ МИЛЛИИ ТОҶИКОН (солҳои 1917-1991):

1. Тоҷикистони шӯравӣ. Оғози эҳёи давлатдории миллӣ (солҳои 1917-1991);

VI. ДАВРАИ МУОСИР- ИСТИҚЛОЛИЯТИ КОМИЛ ВА ЭҲӢИ ДАВЛАТДОРИИ МИЛЛӢ.

1. Ҷумҳурии Тоҷикистон - эҳёи комили давлатдории миллӣ (1991- то имрӯз).

Ҳамбастагии даврабандии таърихи халқи тоҷик бо таърихи умумибашарӣ

Таърихи умумӣ	Таърихи халқи тоҷик
<p>1. Ҷомеаи ибтидоӣ (аз замонаҳои қадимтарин, ташаккули одам ва ҷомеаи инсонӣ то пайдоиши шаҳр-давлатҳо дар охири ҳазорсолаи IV то милод. Фарҳанги замони ибтидоӣ (то пайдоиши хат).</p>	<p>1. Давраи қадимтарин (ибтидои пайдоиши ҷомеаи инсонӣ - ҳазорсолаи VI то милод). Осӣи Марказӣ - яке аз минтақаҳои пайдоиши одам ва ҷомеаи инсонӣ. Осори асри қадими санг. Ачдодони тоҷикон дар асри миёнаи санг (мезолит). Осори давраи мезолит дар Осӣи Марказӣ ва Тоҷикистони имрӯза (ҳазорсолаи 10-6 то милод).</p>
<p>2. Дунёи қадим (охири ҳазорсолаи IV пеш аз милод – охири асри V мелодӣ). Аз пайдоиши аввалин шаҳру давлатҳо дар Байнаннаҳрайн то шикасти империяи Рим. Пайдоиш ва ташаккули фарҳанги хаттӣ.</p>	<p>2. Давраи қадим (ҳазорсолаи VI то милод - охири асри II мелодӣ). Ачдодони тоҷикон дар замони инқилоби неолитӣ. Маданияти Ҳисор (ҳазорсолаи VI-IV то милод). Ачдодони тоҷикон дар сарғаҳи тамаддуни кишоварзиву ҳунармандӣ ва шаҳрсозии Осӣи Марказӣ. Саразми бостонӣ ва осори аҳди биринҷӣ.</p> <p>Ташаккули давлатдорӣ ва тамаддуни ориёӣ (ҳазорсолаи V то милод – асри II мелодӣ).</p>

<p>3. Асрҳои миёна (асри V – миёнаи асри XVII). Инкишофи муносибатҳои заминдорӣ, шакли асосии идоракунӣ – монархия (мутлақият), фарҳанги динӣ.</p>	<p>3. Асрҳои миёна (асри III милодӣ - миёнаи асри XIX). Ташаккули халқи тоҷик ва давлатдории он. Муборизаи озодихона ва ҳифзи анъанаҳои тамаддунофарӣ аҷодӣ.</p>
<p>4. Давраи нав (миёнаи асри XVII – ибтидои асри XX - соли 1917). Инкишофи муносибатҳои молиқона, инқилоби саноатӣ ва ташаккули ҳамаи индустриалӣ, рушди фарҳанги дунявӣ.</p>	<p>4. Давраи нав (нимаи дуоми асри XIX-ибтидои асри XX). Тоҷикон дар замони тобъияти мустамликавӣ.</p>
<p>5. Давраи навтарин. Ибтидои асри XX (аз соли 1917) – ибтидои асри XXI. Шаклҳои гуногуни рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ, ҳамаи итилоотӣ.</p>	<p>5. Давраи навтарин (солҳои 1917-1991). Тоҷикистони замони шӯравӣ. Оғози эҳёи давлатдории миллӣ (солҳои 1917-1991). 6. Давраи муосир-истиклолияти комил ва эҳёи давлатдории миллӣ (солҳои 1991 то имрӯз) Ҷумҳурии Тоҷикистон - эҳёи комили давлатдории миллӣ.</p>

III. МАСОИЛИ ҲАЛТАЛАБИ ТАЪРИХНИГОРИИ МИЛЛИИ МУОСИР

Бо тақвияти ба ин ҳақиқати даврагии дар маркази Консепсия таҳқиқи таърихи халқи тоҷик қарорёфта, бояд мутахассисони соҳа бештар ба таҳлили илмии масоили аз диди

таърихнигории муосир ҳалталаб диққати махсус зоҳир намоянд.

Пӯшида нест, ки nobасомониҳои давраи «бозсозӣ»-и горбачёвӣ, фочиаи ҷанги дуҷоми ҳамватании солҳои 1992-1997, мушкилоти иқтисодӣ, кӯшишҳои бамавриду бемаврид ва аксаран сабуқфикронаи «таърихдонон»-и навбаромади маълумоти кофии касбӣ надошта ва таърихро ба мақсадҳои гаразноқ истифодакунанда, то андозае анъанаҳои таърихшиносии илмӣ замони шӯравиро ҳалалдор намуданд.

Аз тарафи дигар ҳамаи он падидаву кӯшишҳои назари навро дар омӯзиши таърих фақат як амали барқасдона маънидод намудан хатост. Бояд иқроер шуд, ки ҳамин гуногунназарӣ ва ихтилофи ақидаҳо, барои пешрафти илми таърихи ватанӣ дар давраи мустақилият такони ҷиддӣ дод. Акнун олимони касбӣ аз маҳдудияти идеологии пештара раҳо ёфта, як қатор тадқиқоти ҷиддию рӯзмарра рӯи ҷоп оварданд, ки ин худ саҳми назаррасест дар ташаққули худшиносии миллӣ ва таъмини бебозгашти ваҳдати ризоияти ҷомеаи пасошӯравӣ.

Зарурати гузаронидани ҷашну маърақаҳои дар воқеъ ба пешравии илми таърих такондиҳанда, ки бевосита бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сурат гирифтаанд, барои қавитар гаштани ҳудодоҳии миллӣ таъсири амиқе гузоштаанд.

Имруз метавон даҳҳо тадқиқоти ба талаби замон ҷавобгӯи муаррихони муосирро ном бурд, ки анъанаҳои беҳтарини таърихнигории миллиро нигоҳ дошта, дар риояи принципҳои ҳақиқатнигории таърихӣ намунаи баланд нишон додаанд. Аз ин наشري тадқиқоти бунёдии 6 ҷилдаи «Таърихи халқи тоҷик» гувоҳӣ медиҳад. Вале ин дастовардҳо масоили ҳалталаби дар таърихнигории миллӣ ҷой доштаро боз возеҳтар нишон додаанд. Дар ин замина бояд қайд кард, ки дар асарҳои таърихии Президенти

мамлакат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон самтҳои зарурӣ ва усули омӯзиши таърихи миллат хеле воқеъбинона муайян шудаанд.

Бо назардошта талаботи имрӯза ба таърихшиносони ватанӣ лозим меояд, ки дар тадқику пешбурди илми муосири таърих ба чунин масъалаҳои ҳалталаб чиддан диққат диҳанд:

1. Маълум аст, ки баъзе аз бо ном муҳаққиқони ҷумҳуриҳои минтақа қувваи бузургу ифтихорбахшу ба созидагӣ даъваткунандаи илми таърихро дар амали ғаразнокӣ сиёсии худ мавриди истифода қарор додаанд. Онҳо ҳарчи бештар ба ягон далели маъхазӣ кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки решаҳои ташаккули этногенезии худро дар минтақа таърихан «чуқуртару қавитар» гардонанд.

Тааҷҷубовар он аст, ки ин «таърихсозон» ҳалли масъаларо дар ҳудуди давлатдории имрӯзаи худ ва баъзан дар паҳноии тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ меҷӯянд ҳаммаи бурдборҳои чашмаси таърихии дар он ҷой доштаро аз гузаштаи дур то ба имрӯз чун дастоварди пешгузаштагони худ нишон доданӣ мешаванд. Акнун таърихи кӯшиш ё мигратсияи оммавӣ ва давраҳои онро ба гӯшаи фаромӯшӣ партофта, ҷойҳои сукувати имрӯзаро пойгоҳи азалии хеш мехонанд. Аз рӯи чунин таърихбандии ҳудудӣ ин зумра муаррихон ба пешгузаштагони сокинони асили минтақа – тоҷикон ҷой монданӣ нестанд. Ин албатта, сабаби ангишиши ақидаҳои мухталифу якдигарро тамоман радкунанда гардидааст. Табиист, кӯшиши беасоси ин «таърихсозон» баъзе олимонро водор месозад, ки маҳз бо ҳамон усули дурушту нопечон ба онҳо ҷавоб гардонанд. Вале ин усул ҳадафрас буда наметавонад.

Имрӯз бозёфтҳои бостоншиносон барои омӯзиши воқеан илмии замони қадимтарин ва қадими аҷдодони мо барои тақвияти ақидаи шарқшиносони сатҳи ҷаҳонӣ, ки тоҷиконро чун сокинони азаливу муқимии ин минтақа бо

далелҳои раднопазир ба исбот расондаанд, имкони бештаре фароҳам овардаанд.

Таърих илми дақиқ аст ва хирадмандию дақиқназариро талаб мекунад. Ба тадқиқотчиёни ватанӣ лозим меояд, ки бештар ба бозёфтҳои бостоншиносию далелҳои раднопазири хаттӣ таъя карда, аз мавқеи беғаразона ва одилонаи таърихӣ ҳукм бароранд. Дар ин чода қорбасти ҳамон кӯшиши пайгирона ва хирадмандонаи ғафуровӣ лозим аст. Амали баръакс аз бузургманишии беасос беш буда наметавонад.

Дар ҳалли ин қазия тадқиқотчӣ бояд ба ғуруру такаббури халқиятгарой ё милли роҳ навода, бештар дар асоси сарчашмаҳои дақику раднопазир, ҳақиқати таърихро собит созад. Аз ин рӯ, усули «таърихқушӣ»-ву таҷовузи таърихии худиву бегонаҳо барои мо қатъиян бегона аст. Ин усул барои ононе хос аст, ки аз ҷустуҷӯи далелҳои амику раднопазир меҳаросанд, чунки ин дақиқсанҷӣ хавфи нопойдории решаҳои таърихиашонро бештару назаррастар мегардонад.

Таърихроогоҳиву таҳрифи беасоси таърих як хел зараровар аст. Муҳаққиқи асил бояд як мизон дошта бошад, мизони беғаразӣ, ҳақиқатнигории воқеӣ. Аз бузургманишии таърихӣ то инсонбадбинии фашистӣ як қадам роҳ аст. Баҳсҳои таърихию беҳтар мебуд, на дар ҳолати маҳдудият дар доираи ҷумҳурии худ, балки дар мувоҳисаҳои илмии сатҳи байналмилалӣ ҳаллу фасл намуд. Онҳо ба худмуаррифии беасос ҷой нахоҳад монд.

2. Таърих илми гражданию дунявист, он бояд аз фаҳмиши динӣ ҷудо бошад. Иддае аз таърихдонони мо аз қубҳи методологии материалистӣ меҳаросанду ҳарчи бештар ба фаҳмиши идеалистӣ майл доранд. Ин худ маънии дуршудан ё инқори қонуниятҳои таърихии ҷомеаи умумибашарию дорад. Ин зумра «таърихшиносон» дар зери мафҳуми «тамаддуни исломӣ» ҳарчи бештар тафаккури воқеан илмии таърихию бо фаҳмиши динӣ мепайванданд.

Ин дар адабиёти таълимӣ низ ба назар мерасад. Дар китоби дарсии мактаби миёна бояд ҳамон донишхое дохил гарданд, ки дар илм қабул шудаанд ва пояи қавии илмӣ доранд. Масъалаҳои баҳсноки илмӣ ё ғайриилмӣ, ки дар асоси асотире қарор ёфтаанд нафақат зехни мантикии ҳонандаро суст, инчунин майлу рағбати ўро нисбат ба арзишҳои таърихӣ кунд хоҳанд кард.

3. Доир ба таърихи асрҳои миёна бояд ҳаминро қайд кард, ки ин давраи мураккабтарини таърихи халқи тоҷик ҳисоб меёбад. Ҳарчанд доир ба ин давра олимони ватанӣ ва хориҷӣ тадқиқоти зиёде ба анҷом расонидаанд, вале аз ин шумораи масъалаҳои ҳалли худро наёфта кам нагаштааст. Ин давраи дурударози таърихӣ барои тоҷикон ҳам тақдирсозу ҳам фоҷиабор ҳисоб меёбад. Маҳз дар ин давра тоҷикон нафақат аз ифтихори ташаккули халқияту ғурури давлатдорӣ хеш бархӯрдор гаштаанд, инчунин тақдир ба сари ин қавм фоҷиаи бисёрасраи ҳукмронӣ сулолаивазкуниҳои аҷнабиён, ғорату турктозиҳои беохирро бор намуд.

4. Дар ҳолате ки таърихи ин халқи бостонӣ бо таърихи авлоду қабилаҳои кӯчи дар тӯли қарнҳо ба ин диёри аҷлодиашон воридшуда ниҳоят печидаю омехта гаштааст, омӯзиши амиқи он мушкилоти зиёдеро пеш меорад. Хушбахтона, дар ин самт тадқиқоти безаволи Б. Ғафуров метавонад чун ситораи роҳнамо бароямон хизмат кунад. Фақат таҳкурсии маъҳазии онро васеъ карда, ҳулосаҳои таҳқиқотчиёни шинохтаи ватанию хориҷиро бештар асоснок намудан лозим меояд.

5. Дар байни масоили ниҳоят зиёду печидаи асримиёнагӣ ҳарчӣ бештар бояд ба равшангарии илмӣ рисолати тамаддунофари халқи тоҷик, ки дар анъаноти ҳоси кишоварзӣ шаҳрсозӣ, ҳунармандиву тичорат, адабиёту илму санъат ва ғайра дар Осиёи Марказӣ голибан ба назар мерасид, диққат дода шавад.

6. Доир ба омӯзиши давраи асримиёнагии таърихи халқи тоҷик сухан ронда, бояд махсус қайд намоем, ки дастовардҳои ҷиддию қавӣ дар ин чорсӯ кам набошад ҳам, вале ба ҳалли ба талаби замон ҷавобгӯи онҳо ҳанӯз ниёз дорем. Хушбахтона, метавон аз хизмати мутахассисони дар шинохти сарчашмаҳо қобилият дошта, ёдовар шуд. Фақат лозим меояд, ки ба ҷалби бевоситаи мутахассисони маъхазшинос ва муттамарказ намудани самтҳои омӯзиши сарчашмаҳои таърихӣ бевосита ба гузаштаи дуру наздики халқи тоҷик иртибот дошта, кӯшиш ба харҷ дод. Вақти он расидааст, ки ба ҷопи маъхазҳои ҳагӣ ҷиддан машғул шуда, мутахассисон ҳарчи бештар ба доираи тадқиқоти маъхазшиносӣ кашида шаванд.

7. Маълум аст, ки аз рӯи ҳаҷму шумора таҳқиқоти ба нимаи дуими асри XIX ва ибтидои асри XX бахшидашуда нисбат ба дигар давраҳои таърихӣ хеле зиёдтар ба назар мерасанд, вале масъалаҳои рӯзмарраи ҳалталаби ин давра низ кам нестанд. Аниқтараш ақидаҳои мухталифи як силсила гузоришу тадқиқоти рӯи қор омада, бозомӯзӣ ва таҳқиқу таҳлилу нав талаб мекунад. Аз ҷумла, диққати мутахассисон дар ин ҷода бояд ба ин самтҳо равона карда шавад:

а) ҳам дар адабиёти илмӣ тоинқилобӣ ва ҳам давраи шӯравӣ доир ба тасарруфи Осиёи Миёна аз тарафи Русия, аз ҷумла ҳудуди кунунии Тоҷикистон баҳои сатҳию ихтилофангез дода шудааст. Агар тадқиқотчиёни тоинқилобӣ ин амали Руссияро чун вазифаи хайру башардӯстонаи мамлақати «мутамаддин»-и худ нисбат ба халқҳои «қафмонда», ки аз «ӯҳдадорӣ таърихӣ» имконияти иқтисодӣ ва ҳарбиашон бармеояд, ба қалам дода бошанд, тадқиқотчиёни шӯравӣ онро чун сиёсати мустамликахоҳонаи мутлақияти Руссия нишон дода, дар айни замон натиҷаи назарраси дигаргунсозӣ сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ин падидаи таърихро дар марказ гузоштаанд. Дар ин замина муҳаққиқон дигар масъалаҳоро ба он то-

беъ намуда, аз ҳар чихат ин амалро чун адолати тақдир-сози таърихӣ арзёбӣ менамоянд.

Вобаста ба давраҳои гуногуни таърихӣ, ихтилофи нисбатан чиддии байни олимон дар атрофи мафҳуми мувофиқи ба доираи ҳудудии Руссия кашидани минтақа ҳисоб меёбад. Ин амалро то солҳои 30-юми асри гузашта чун тасарруфи Руссия ном мебурданд. Баъдтар (аз давраи баъдичангӣ) дар доираҳои илмӣ мафҳуми «ҳамроҳ шудан» расман ҷой ёфт. Вале дар раванди таърихии дар даҳсолаҳои охир мафҳуми «забт намудани Осиёи Миёна аз тарафи Руссия» боло гирифт. Муаллифоне низ ҳастанд, ки ду ибора «забткорӣ» ва «ҳамроҳшавии ихтиёрӣ»-ро дар якҷоягӣ мавриди истифода қарор додаанд. Дар ин ҷода лозим меояд, ки дар қатори маъхазҳои русӣ аз сарчашмаҳои маҳаллӣ васеъ истифода бурда шуда, то андозае зарари моддии дар рафти амалиёти ҳарбӣ ба сокинони минтақа расида ва шумораи қурбоншудагон тахминӣ бошад ҳам, муайян карда шавад. Вале ин ҳаргиз маънои онро надорад, ки тадқиқотчиён аз натиҷаи то андозае тақдирсози ин амал ба тамоми сарфи назар намоянд. Ҳамаи ин хулосаи воқеъбинонаи илмиро талаб дорад;

б) яке аз масъалаҳои ислохталаб, баҳои воқеъбинона додан ба давраи сармоядорӣ то инқилобӣ дар ҳаёти халқи тоҷик охири асри XIX – ибтидои асри XX ҳисоб меёбад. Дар адабиёти илмию оммавии замони шӯравӣ ин давра чун бадбахтии кулл фаҳмонда мешуд. Ин баҳои хеле бадбинонаю ғаразнокест нисбат ба сохти сармоядорӣ. Ин баҳо аз як тараф асоси воқеӣ дошта бошад ҳам, вале на ҳамаи тарафҳои он лоиқи ҳукми қатъӣ ва бунёдкани таърихӣ мебошад. Масалан, иқтисоди бозорӣ, гуногунии тарзи моликиятдорӣ, амали институтҳои демократӣ, ошкорбаёнӣ, ҳифзи ҳуқуқи инсон ва ғайра, ки аз табиати капитализми мутараққӣ бармеоянд, дар муқоиса ба муносибатҳои патриархаливу феодалии дар минтақа пояҳои устувор дошта, бояд баҳои мувофиқу одилона гиранд;

в) ба доираи ҳаракати инқилобӣ кашидани тамоми Осиёи Миёна, алалхусус ноҳияҳои Тоҷикистон низ дар адабиёти шӯравӣ шарҳи воқеъбинона наёфтааст. Маълум аст, ки ин ҷараён то дараҷае ба ноҳияҳои саноатӣ таъсири амиқ дошт. Дар бекигарии Бухорои Шарқӣ то охири асри XIX ҳаракати деҳқонӣ на фақат характери зиддифеодалии нисбатан стихиявӣ дошт, инчунин дар он падидаҳои озодихоӣ, алайҳи ҳукмронии мангитиён бараъло мушоҳида мешуд. Дуруст аст, ки дар ин ҷунбиш мавқеи мардикорон дар ҳадди қарнҳои XIX-XX назаррастар буд. Бояд муайян намуд, ки ҳадафи асосию дувумдараҷаи ин мубориза дар чист ва то кадом андоза характери сиёсӣ ва миллӣ-озодихоӣ пайдо карда буд;

г) дар аксари таҳқиқотҳои илмӣ ба ин давра мутааллиқ буда, ҳамроҳ намудани мулкҳои мустақилу ниммустақили Бухорои Шарқӣ ба Аморати Бухоро фақат яктарафа ҳамчун забткорӣ амир бо ёрии расмии Русия шарҳ ёфтааст. Аз ин лиҳоз муқобилияти ин мулкҳо ҷун ҳаракати озодихоӣ шарҳ ёфтааст. Аз тарафи дигар, вучуд доштани давлату давлатҷаҳои мустақилу ниммустақил худ нишоннаи парокандагии феодалист, ки дар ҳама ҳолат падидаи манфию зараровари ҷомеа қаламдод мешавад. Агар ин тавр бошад, пас амали мутамарказкунии иҷбориро ҷӣ тавр бояд шарҳ дод? Прогрессивӣ ё баръакс. Ин таҳлилу шарҳи махсус талаб мекунад;

д) дигар масъалаи ҳалталаби ин давра фаҳмиши бедоршавии ҳисси худшиносии миллӣ. Албатта, дар назари аввал ин масъала баҳсноқ менамояд. Вале мушоҳидаи раванди воқеаҳои сиёсӣ ва ғояҳои мухталифи идеявӣ ин давра ба бедоршавии ҳисси миллӣ заминаи мувофиқ гузошт. Ин раванд ба монеаҳои ниҳоят ҷиддии пантуркизм нигоҳ накарда, то андозае маҷрои худро пайдо намуда буд, ки дар мисоли маорифпарварон, ҷадидия, ҷавонбухориён, алалхусус дар мисоли бедоршавии ҳисси миллӣ С. Айни ва ҳаммаслақону пайравонаш бараъло эҳсос меша-

вад. Бояд қайд кард, ки ҳаракати сиёсӣ чамъиятии ин давра ба пайдоиши як силсила корҳои тадқиқотӣ нигоҳ накарда, ҳоло ҳам таҳлили нисбатан пурраи худро наёфтааст;

е) заминаҳои инқилоби сотсиалистӣ ва халқӣ дар кишвар низ таҳқиқоти мукамалро тақозо дорад. Оид ба ин воқеаи муҳиму гардиши тақдирсози таърихӣ низ фикрҳои мухталифи сатҳӣ кам нестанд. Аз ҷумла, доир ба аниқ муайян намудани тезиси «экспорти инқилоб» ва дараҷаи ҷаҳонбинии идеявии халқи маҳаллӣ, ки аз сатҳи бедорӣ сиёсӣ ё дараҷаи иштироки он дар раванди воқеаҳои инқилобӣ бармеояд, таҳқиқи тозаю воқеъбинонаро тақозо дорад.

8. Дар тақдирӣ таърихии халқи тоҷик давраи шӯравӣ мақоми ҳалқунанда дорад. Ин давраи эҳёи давлатдорӣ, дастовардҳои муқоисанашавандаи сиёсӣ, иҷтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангист.

Ғалабаи Инқилоби Октябр дар тақдирӣ тоҷикон ва дигар халқҳои мазлуми империяи Руссия барои эҳё ва ташаккули давлатдорӣ миллӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Маҳз ба туфайли ин инқилоб дар таърихи башариат аввалин шуда, дар ҳалли масоили миллӣ қадамҳои нисбатан устувор гузошта шуд. Эҳёи давлатдорӣ тоҷикон низ берун аз ин инқилоб сурат гирифта наметавонист. Бо эҳсоси ҳамин воқеият Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: «Чӣ ҷои пинҳондорӣ? Дар арафаи инқилоб ҳолати сиёсӣ ва иҷтимоии мардуми мо ба харобӣ расида буд. Аз фишорҳои бераҳмонаи бадхоҳони қудратманди дохиливу хориҷӣ халқи тоҷик рӯ ба таназзул оварда буд. Мавқеи таърихӣ иҷтимоии ӯ аз ҳар ҷиҳат суст мешуд. Илму адабиёт ва забони пурмояву ширадори тоҷикӣ дар шаҳрҳои бостонӣ шукӯҳу шаҳомати қадимаи худро аз даст медод. Ҷабру ситами аҷнабиён кишварро хароб, мардумро пажмурдаву ноумед сохта, косаи сабршонро лабрез менамуд.

Ба ин маънӣ метавон гуфт, ки Инқилоби Октябр ба мардуми мо умеду умри дубора бахшид. Халқи тоҷик баъди ҳазор соли аз байн рафтани сулолаи Сомониён боз соҳибдавлат шуда, дар харитаи сиёсии ҷаҳон арзи вучуд кард» (Эмомалӣ Раҳмон. «Тоҷикон дар оинаи таърих». Китоби якум. «Аз Ориён то Сомониён». –Лондон, 2001. С.103).

Аз ин ҷост, ки омӯзиши инқилобу замони баъдиинқилобӣ ба таҳқиқу таҳлили ниҳоят воқеъбинонаю беғарозонаро тақозо дорад. Бар хилофи ҳукми беасоси ашхосе аз таърихнависони навбаромад ин давра давраи тақдирсоз буду мемонад. Акнун вақти он расидааст, ки бе ягон побандӣ ё маҳдудияти идеологию методологии анъанавии даврони шӯравӣ, ин зинаи таърихӣ, яке аз мавзӯҳои марказии муаррихони муосир қарор ёбад.

Таърихи ҳар миллату давлат давраҳоеро меонад, ки бо гузаштани вақту замон аҳамият ва шукӯҳу шахомати онҳо бараълотар эҳсос мешавад. Бесабаб нест, ки давраи Сомониёнро бо ифтихор ба ёд оварда, ҳарчи бештар ба таърихи он тавачҷӯҳ менамоем. Аз қаъри асрҳо далелҳои меҷӯем, ки ба он чи тадқиқотчиён овардаанд чизе илова гардад. Бале, он давраи ташаккули халқу давлатдорӣ тоҷикон буду аз он бояд ифтихор дошта бошем. Дар баробари ин, бояд фаромӯш накунем, ки баъди қариб ҳазор сол, эҳёи давлатдорӣ насибамон гашт. Албатта, на дар он ҳудуди таърихӣ хеш. Ин ҳукми таърихро бояд бо эҳсоси воқеияту ҷашми ҳақиқатбин нигарем. Ин давраи эҳёи давлатдорӣ ва ташаккули худшиносии миллии хешро дидаву доништа ба гӯшаи фаромӯшӣ напартоем. Имрӯз, ки суҳан аз истиқлолияти комил меравад, бояд роҳу зинаҳои ба ин баландӣ расиданро низ фаромӯш накунем.

Солҳо мегузаранд, ин дастоварду санаҳо албатта, чун мавзӯи муҳимми таҳлилу таҳқиқ қарор мегиранд. Аз ин рӯ, бояд ҳамеша хотираи муқаддаси он падару бобоёне, ки

дар обод намудани Тоҷикистони азиз сахмгузорӣ намуданд, дар пеши назари муаррихон қарор дошта бошад.

9. Тадқиқоти пурраю бунёдии халқи тоҷик ё Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омӯзиши нисбатан чиддии таърихи гузаштаю чадидаи ҳар як вилояту ноҳияи кишварамон пурра буда наметавонад. Аз рӯи анъанаи таърихнависи тоинқи-лобӣ ва шӯравӣ асоси тадқиқоти таърихи маълумотҳои таърихи шаҳрҳои марказӣ ташкил медоданд. Акнун вақти он расидааст, ки ба кишваршиносии таърихӣ бояд диққат дод, чунки таърихи халқу миллат ё давлат аз як таърихи марказ ё шаҳрҳои марказӣ иборат нест. Маҳз аз ҳамин назари таърихӣ ақидаҳои нодурусту ҷудоиандози маънавиёту тафаккури шаҳрӣ ва деҳотию музофотӣ маншаъ гирифтаанд.

10. Вақти он расидааст, ки чиддан ба омӯзиши таърихи муосир машғул шавем. Пӯшида нест, ки даргириҳои сиёсии ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта, алалхусус ҷанги дувуми ҳамватанӣ (1992-1997) кайҳост, ки ҳадафи омӯзишу таҳлилу мутахассисони равияҳои мухталифи илмӣ (файласуфу сиёсатшиносон, иқтисоддонону ҳуққшиносон ва ғайра) гаштааст. Хулосаҳои ҷолиб дар ин ҷода низ кам нестанд. Вале ҳамаи онҳо ҷои таҳлилу таҳқиқи таърихири гирифта наметавонанд. Миқдори бешумори манбаъ ва маводи барои таҳқиқотчиён дастрас (ҳуҷҷатҳои расмӣ, маълумоту далелҳои дар матбуоти даврӣ интишоргашта, ёддошту хотираҳои иштирокчиёни фаъоли воқеаҳо, хулосаҳои ҷомеашиносон ва ғайра) пурра имконият медиҳанд, ки раванди воқеаҳо ҳадафи таҳлилу таҳқиқи илмӣ қарор гиранд. Маҳз таҳлилу воқеъбинона аз як тараф ба дарки илмӣ ин гардиши тақдирсоз имкон диҳад, аз тарафи дигар барои тарҳрезии амиқи барномаи дурнамои ҷомеаи ҳуқуқбунёду демократӣ дар Тоҷикистон соҳибистиклол имконияти воқеан таҳлилию банақшагирӣ фароҳам хоҳад овард.

11. Таҳлилу таҳқиқи давраи созандагии таърихи муосир, алалхусус иҷрои нақшаҳои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ ки бо ташаббуси бевоситаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон роҳандозӣ шудаду дар ин ду даҳсолаи охир, ҷумҳурӣ ба нишондиҳандаҳои ниҳоят назаррас соҳиб шудааст, чун ҳадафи марказии тадқиқоти бунёди дар таърихнигории миллӣ бояд қарор дошта бошад.

12. Албатта, яке аз ҷузъиёти муҳимми тадқиқоти таърихи ин даврабандии илмӣ ўст. Имрӯз фикрҳои муҳталиф доир ба ин масъала пешниҳод шудаанду пешниҳод мешаванд. Баъзе «назариятчиён»-и нави таърих ҳар чи бештар аз раванди қонуниятҳои таърихии ҷомеаи умумибашарӣ сарфи назар намуда, даврабандиро дар доираи таърихи Ватан маҳдуд карданианд. Чи тавре дар боло ишора рафт, бояд фаромӯш накунем, ки доир ба даврабандӣ ҳарчанд хусусиятҳои хоси зинаҳои муҳимми таърихи Ватанро дар мадди назар нигоҳ доштан лозим бошад ҳам, вале онҳо бояд ба ҳаводису гардишҳои дар таърихи умумибашарӣ нақши мукамал гузошта, мувофиқат намоянд.

13. Аксари таҳқиқотчиёни мо аз фаҳмиши назариявии масъалаҳои ҳадафи омӯзиш қарорёфта фарсахҳо дуранд. Маълум аст, ки илми таърих хеле пеш рафтааст. Доир ба баъзе давраю масоили он тадқиқотҳои зиёд таълиф шудаду рӯи ҷоп омадаанд. Тадқиқоти нав фақат баъзе далелу ҷузъиёти онро пурра карда метавонад. Акнун вақти он расидааст, ки ҳарчи бештар ба масъалаҳои назариявӣ диққати маҳсус зоҳир шавад. Аз қафомондагии назарияфаҳмию назариядарккунии мо далеле шаходат медиҳад, ки то ба имрӯз тадқиқоте доир ба назарияи таърих рӯи қор наомадааст. Маҳз ба ин масъала бояд муаррихони соҳибтаҷриба диққати ҷиддӣ зоҳир намоянд.

Албатта, он чи дар боло ишора ёфт, шарҳи нисбатан пурраи масоили мубрами таърихшиносии кунунии ватанӣ буда наметавонад. Онро пешниҳоду навиштаҳои муаррихон ба

маротиб пурра хоҳанд кард. Муҳим он аст, ки дар ҳалли он-хо муҳаққиқони кишвар бояд ҳамбастигию фаъолияти ҷид-дии илмӣ нишон дода, тавассути таъқиқотҳои бунёдӣ, нақши таърихи тамаддунофари тоҷиконро дар сатҳи байналми-лалӣ боз қавитар арзёбӣ намоянд.

МУНДАРИҶА

1. Концепсия – таҷассуми ҳақиқатнигорӣ дар таҳқиқи таъ-рихи миллат.....3
2. Даврабандӣ дар Концепсияи таҳқиқи таърихи халқи тоҷик.....9
3. Масоили ҳалгалаби таърихнигории миллии муосир.....21

Ҳайдаршо Пирумшо

КОНСЕПСИЯИ ТАҲҚИҚИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК

Мухаррири техникӣ:
Тӯрахӯчаи Гохирзода

Ба чоп супорида шуд 25. 03. 2021. Барои чоп имзо шуд 08.04. 2021
Андозаи 60x84. Ҷузъи чопии шартӣ 2,12.
Теъдоди нашр 50 нусха. Нархаш шартномавӣ

Дар нашриёти ҶДММ «Ганчи хирад» ба таъб расидааст.
734025, Душанбе, хиёбони Рудақӣ, 21 (тел: 227-71-01)